

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.132>

**ПАМ'ЯТЬ ЯК СЕМІОТИЧНИЙ ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ПРАВ
ТА ІСТОРИКО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Балинська О.М.,

*проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,*

доктор юридичних наук, професор

ORCID: 0000-0002-0168-143X

e-mail: olga_bal@ukr.net

Балинська О.М. Пам'ять як семіотичний засіб формування загальнолюдських прав та історико-національної правової політики держави.

Позиціонується думка, що пам'ять є тим феноменом, який дає можливість закріпити, зберегти, а надалі – відтворювати минулий досвід людства та повторного застосовувати його в життєдіяльності людини. Авторка демонструє суспільно значущі види пам'яті: історичну пам'ять, яка зберігає історичну правду і навіть проєктує історичну необхідність; соціальну пам'ять, яка позначає цінності, уявлення, світоглядні установки і настанови соціальних груп як певний символічний капітал; культурну пам'ять, що передбачає так звану «комунікативну традицію» поколінь; філософське поняття пам'яті, в якому відтворені процеси мислення, пізнання й духовна сутність людини. На цій основі пропонується розглянути пам'ять як семіотичний засіб, за допомогою якого формується право як таке та загальні права людини, а також історична спадщина нації та, відповідно, національна політика держави. Зокрема, йдеться про важливість використання психологічного методу запам'ятовування у створенні права в результаті мисленнєвої діяльності людини та розуміння його впливу на правосвідомість і правову поведінку; про демонстрацію впливовості соціокультурних знаків та їх здатності забезпечувати своєрідну психологічну тяглість історії народу; про доведення, що норми поведінки (зокрема право) народжуються у психіці людини, є результатом її психічної діяльності, а відповідно, формують зміст, сутність, значення загальнодержавної правової політики з відтворенням певних сигналів, знаків, кодів, повідомлень, призначених для передавання, обробки й зберігання (запам'ятовування) різної інформації народу та нації. Тобто обґрунтовується позиція, що правові знаки (архетипи, універсалії,

символи та інші семіотичні елементи) покликані зберігати національну особливість і самобутність правової культури, формувати правові традиції як підґрунтя правової політики держави.

Ключові слова: історична пам'ять, соціальна пам'ять, культурна пам'ять, права людини, правосвідомість, правова культура, правова поведінка, правові традиції, національна політика.

Balynska O.M. Memory as a semiotic tool for formation of general human rights and the historical and national legal policy of the state.

Remembering is positioned as a phenomenon that makes it possible to consolidate, preserve, and in the future – to reproduce the past experience of humanity and its repeated application in human life. The author demonstrates socially significant types of memory: historical memory, which preserves historical truth and even projects a historical need; social memory, which marks the values, findings, worldview institutions and guidelines of a social group as a certain symbolic capital; cultural memory, which includes the so-called “communicative tradition” of generations; the philosophical concept of memory, in which the processes of thinking, cognition and the spiritual essence of a person are reproduced. On this basis, it is proposed to develop memory as a semiotic device through which law as such and general human rights are formed, as well as the historical heritage of the nation and, accordingly, the nation-state. thus, it is about the importance of using the psychological method of memorization in the creation of law as a result of human thinking and understanding its impact on legal awareness and legal behavior; about demonstrating the influence of socio-cultural features and their ability to provide their own psychological strength of the history of the people; on proving that norms of behavior

(in particular, rights) are born in the psyche of a person, are the result of his mental activity, and, accordingly, form the content, essence, meaning of the national legal policy with the reproduction of certain signals, signs, codes, messages intended for transmission, processing and storage (memorization) of various information of the people and the nation. That is, the position is substantiated that legal signs (archetypes, universals, symbols and other semiotic elements) are designed to preserve the national peculiarity and originality of legal culture, to form legal traditions as the basis of the legal policy of the state.

Key words: historical memory, social memory, cultural memory, human rights, legal awareness, legal culture, legal behavior, legal traditions, national policy.

Постановка проблеми. Найпоширеніше визначення пам'яті позиціонує її як психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, наступному відтворенні та забуванні минулого досвіду, дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини. Здебільшого категорією «пам'ять» послуговуються у психології, де цим поняттям позначають комплекс пізнавальних здібностей і вищих психічних функцій щодо накопичення, збереження та відтворення знань і навичок. При цьому вважається, що пам'ять у різних формах і видах притаманна всім вищим істотам, але найрозвиненіший рівень пам'яті характерний тільки для людини.

Пам'ять є також одним із найактуальніших предметів для дослідження в історичній, соціологічній, культурологічній, філософській науках. Адже історія – це по суті не що інше як відтворення всього, що збережено у пам'яті та може трактуватися через історичний досвід як історична правда і навіть проектувати історичну необхідність; соціологія дарувала науці поняття «соціальної пам'яті» на позначення певних форм трансляції символічного капіталу (цінностей, уявлень, світоглядних установок, настанов) соціальних груп; у цьому ж контексті до певної міри синонімічним є культурологічне поняття «культурної пам'яті», що передбачає так звану «комунікативну традицію»; а філософія дає можливість осягнути людську пам'ять як феномен, на якому безпосередньо базуються процеси мислення та пізнання й опосередковано твориться духовна сутність людини. «Ми кажемо «запам'ятовувати», «пам'ятати», римляни – точніше: «доручати пам'яті», «тримати в пам'яті». ... А залежить, що пам'ятати, а що ні, від «писаря у нашій свідомості», як про це Арістотель» [23, с. 35]. Пам'ятає людина – пам'ятає й народ... У часи важких випробувань – пригадує. Недарма ж «пригадувати» латиною – recordari (дослівно: повертати до серця) [23, с. 36].

Автор ставить собі за **мету** розглянути категорію пам'ять як семіотичний засіб формування загальнолюдських прав та історико-національної правової політики держави.

Виклад основного матеріалу. У контексті концепції вищих психічних функцій Лев Виготський (відомий у Європі та США засновник культурно-історичної школи у психології) запропонував систему чотирьох координат – організм, спілкування, значення, культура, в межах яких він прагнув пояснити будь-який феномен психічного життя людини. Спільним концептом тут виступало поняття функції, що проявлялося у демонстрації уваги, мислення, пам'яті та інших процесів, які відбуваються у психіці; при цьому було визначено особливі регулятори таких процесів – знаки, які створює культура, іншими словами – психологічне знаряддя, за допомогою якого формується свідомість [31].

Вивченням знаків, знакових конструкцій і систем займається наука семіотика (від грец. semeion – знак). Семіотику в Україні застосовують здебільшого як один із аспектів досліджень, наприклад, у контексті філософського символізму [16], або як основне методологічне підґрунтя, скажімо, вивчення соціальної реальності [27], культурно-маркованих знаків історичних епох [26], антропологізму та когнітивної семантики [29], архетипної пам'яті [11], комунікативної стратегії телебачення [1] або середовища державного управління [10] тощо. У сферу функціонування права найбільш масштабно семіотика введена приблизно десятиліття тому як філософсько-правова парадигма [3] та спеціальний методологічний підхід [18].

При цьому семіотика сама послуговується окремими методами. Так, *психологічний метод* використовується семіотикою для дослідження процесів сприймання, пам'яті, уяви, формування навиків тощо як взаємодії першої та другої сигнальних систем у пошуку інформаційних сигналів; для сприйняття права як результату мисленневої діяльності людини і як засобу впливу на ту ж таки мисленневу діяльність, правосвідомість; для демонстрації впливовості та здатності соціокультурних знаків забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу; для доведення, що норми поведінки (зокрема право) народжуються у психіці людини, є результатом її психічної діяльності, що передбачає, насамперед, роботу зі змістом, сутністю, значенням, які закладаються у кожну норму як набір вербальних сигналів, знаків, кодів, повідомлень, призначених для передавання, обробки й зберігання (запам'ятовування) різної інформації.

У чинному законодавстві України не застосовується поняття знаків і символів, а коди згадуються хіба що у контексті Закону «Про авторське право і суміжні права» як елемент певної

інформації. Науковці розглядають правові коди в межах вивчення символів, знаків, шифрів тощо. Так, наприклад, мова загалом вважається знаковою дійсністю і застосовується у межах логіки права, не до кінця вивченої можливості застосування у праві нейролінгвістики тощо. Питання символізму хвилює українських юристів-практиків, зокрема згадуються коди національної свідомості під час політико-правового аналізу державних символів України, зокрема Конституції як символу нової віхи державотворення [22]. Семіотичний аспект мови права аналізувала також харківська дослідниця С. Зархіна у своїй дисертації, але тільки в межах історичного аспекту мови права як предмета філософсько-логічного аналізу [13].

На мою думку, сфера правовідносин – це одна зі сфер життєдіяльності людини, яка найбільше послуговується знаками соціальної дійсності, продукує свої особливі професійно-функціональні правові сигнали, коди, знаки, що сприяють регулюванню відносин між соціальними суб'єктами як засоби правової комунікації.

Правовий сигнал – це імпульсна інформація правової дійсності, різновид семіотичних форм буття права, що має процедурний статус, реалізується здебільшого через мовну практику або наочно демонструє взаємозв'язок правового мислення та мови людини з її реальним оточенням, співвідношення правової дійсності та її усвідомлення соціальним суб'єктом. Така взаємозалежність концептуалізується, класифікується й оформлюється через правові знаки. Сигналом є і саме право, яке подає імпульси-вимоги й певним чином сигналізує (дозволяє, забороняє, наказує); воно сприймається тими ж сигнальними системами людини, що й інші сигнали природного середовища чи соціальної дійсності. Така сигнальна дія права можлива завдяки наявності певних динамічних стереотипів (усталених образів, знакових конструкцій, кодових понять тощо) у правосвідомості людини, а також її здатності до абстрагування та залежить від інформаційних сигналів раціонального характеру (про доцільність змісту правових норм) і об'єктивного характеру (про відповідність норм права об'єктивним потребам суспільства). При цьому основним сигналом права є слово, а мова права виступає вербальною абстракцією правової дійсності.

Правовий код – це спрощене узагальнене відображення елементів правової дійсності; системне відтворення змісту правового явища чи поняття без деталізації та конкретики; матриця для розуміння функціонально-спеціалізованої мови права. Його можна вважати своєрідною голографічною схемою подальшого правотворення. До того ж, правовий код – це своєрідний соціокультурний метакод до вивчення інших соціальних сфер, а також засіб визна-

чення правильного напрямку розуміння змісту, закладеного у правове поняття в умовах варіативної, постійно змінюваної правової дійсності. Правовий код здатний створити стратегічну модель правопізнання та праворозуміння, а на вищому рівні можна навіть говорити про соціально-генетичний код права, що репрезентує специфіку правової системи. У цьому контексті кодуванням є процес правотворення, а декодуванням – тлумачення права. Причому, оскільки інтерпретація права може бути не тільки вербальною, а й поведінковою (соціальний суб'єкт демонструє своє сприйняття право-норм через правову поведінку – правослухняну чи протиправну), то декодуванням права можна вважати всі форми реалізації права (виконання, використання, додержання і застосування).

Модифікація кодів права тісно взаємопов'язана зі соціальною практикою і може відбуватися на різних рівнях (від норми права до правової системи загалом). Модифікаційна мінливість права демонструє його здатність до змін, що мають адаптивний характер і відбуваються під впливом оточення. Дуже важливо, щоби модифікація кодів права була цілеспрямованою, зорієнтованою на подолання соціальних конфліктів у локальному (міжособистісному) чи глобальному (міжнародному) масштабі.

Правовий знак – це чітко означений матеріальний носій інформації, відтвореної у невербальному символі або сформульованої у словесному образі, що є зрозумілими для представника певної правової культури, в межах якої функціонує цей знак. Він має триєдину форму прояву: матеріальну (іконографічне чи речове відтворення змісту), мисленнєву (значення, втілене у словесному, але усному розгорненому варіанті) й поведінкову (послідовна діяльнісна чи бездієва інтерпретація сприйняття двох попередніх форм).

Правовий знак має своє сутнісне наповнення, тобто наділений соціальними функціями (номінативна, інформаційна, комунікативна, культурологічна, управлінська, дидактична, превентивна, заощадження і збереження інформаційних засобів). Правовий знак може виступати також окремою функцією права: як еквівалент і засіб відтворення та редукції правової дійсності, а також диференціації, структуризації та прогнозування її розвитку. Як і будь-яке інше поняття, він може бути багатозначним, неточним та незрозумілим (у випадку відсутності досвіду перебування у певному культурному середовищі) для інтерпретатора (право-сприймача). За умови адекватного сприйняття правовий знак регулятивно впливовий і здатний забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу та відобразити своєрідність національної правової системи.

Деякі зі створених знаків (символів, кодів і т. д.) залишаються актуальними досі (наприклад, числа, літери сучасних мов), а деякі вже давно стали історичними архетипами і зрозумілі тільки історіографам, які здатні розшифровувати, скажімо, стародавні письмена чи наскельні малюнки. Але механізм творення і розуміння таких знаків у всі часи залишався незмінним: у знаках відтворювали інформацію, що у певному образі акумулювала всі характеристики, ознаки і властивості, притаманні цілому класу аналогічних предметів, явищ, дій, подій і т. д.; і цей знак був зрозумілим для всіх носіїв певного типу культури, в межах якої побутував цей знак. Різниця лише в тому, що якщо раніше для створення знаку потрібен був чималий відтинок часу (щоб цей знак сприйняли всі члени спільноти), то в наш час із розвитком технічних засобів, надзвичайною соціальною динамічністю та комунікаційною спроможністю засобів масової інформації цей процес значно пришвидшився. Адже іноді достатньо всім каналам теле- та радіомовлення застосувати якийсь словесний образ щодо певного об'єкта, як більшість споживацької аудиторії (читачів, глядачів і слухачів) почнуть використовувати цей образ у власній міжособистісній комунікації.

С.М. Гатальська вважає, що «найдосконаліші знаки поєднують властивості ікону, індексу та символу», де іконічні знаки – це образи минулого досвіду, індекси – сприйняття тут і тепер, а символи – словесні знаки, що здатні через їх інтерпретацію у свідомості людини впливати на її поведінку [7]. Тобто правовий знак, відтворюючи щось із правової дійсності, насправді об'єднує означуване (ікон), означник (індекс) і значення (символ); і щоби зрозуміти цей правовий знак, треба знати, про яке «щось» йдеться (воно має бути відоме через наявний минулий досвід – бути відтвореним в історичній пам'яті), вміти прочитати його індекс (через накладання своєрідного коду сучасності) і розуміти смисл символу (зіставляти значення означника із конкретним означуваним). Наприклад, називаючи правовий знак «смертна кара», ми знаємо, що йдеться про позбавлення когось життя через те, що цей хтось вчинив тяжкий злочин; форма реалізації такого покарання залежить від індексу сучасності (в епоху Київської Русі це могло бути волочення людини, прив'язаної до хвоста коня, або ж утоплення; у середньовіччі – спалення; у XIX столітті – розстріл; у XX – смерть на електричному стільці; у XXI – заміна на довічне ув'язнення, бо покарання смертю є проявом негуманного поводження з людиною тощо); і ці два словесні знаки, відтворені літерами «с-м-е-р-т-н-а-к-а-р-а», через інтерпретацію у свідомості різних соціальних суб'єктів можуть викликати різні поведінкові реакції (у судді – відчуття виконаного обов'язку

через встановлення справедливості, у виконавця покарання – функціональний обов'язок чи посадове повноваження, у представників постраждалої сторони – відчуття зреалізованої помсти, у родичів злочинця – біль втрати, у священика – жаль за ще одну погублену душу, у когось – співчуття, у когось – злість на жорстокість закону і т. д.). Як бачимо, створення цього правового знаку супроводжувалося поєднанням двох функціонально-семантичних одиниць (слів), що несуть смислове навантаження покарання через позбавлення життя за вчинене правопорушення. Натомість процес сприйняття цього знаку є неоднозначним.

Доктрину розуміння словесних знаків започаткував ще Августин, який розрізняв чотири операції тлумачення тексту, – історію, етимологію, аналогію та власний смисл слова [8]. Тобто, щоби зрозуміти текст (слово), треба знати історію (послідовний розвиток дій, подій, явищ, описаних у тексті, зміни, що відбувалися в довколишній дійсності), вивчити етимологію (походження слів та їхні споріднені зв'язки з іншими словами), провести аналогію (виявити подібність, схожість між описаним і вже відомим та наявним) і розкрити власний смисл описаного (зрозуміти значення).

Здатність людини до знаковості можна пояснити на підставі біо-, психо- та нейросеміотики, зокрема пояснюючи можливість створювати знакові системи завдяки асиметрії головного мозку [21]. На її думку, семіотика – це інструмент, який дозволяє вести діалог з «іншим», інтерпретувати різні культури і навіть поведінку представників інших біологічних видів. Знання семіотичних законів і вміння ними користуватися – ключ до розуміння «інших світів».

Тобто у праві, як і в будь-якій іншій соціальній сфері, сформовані ідеологічні коди. У них «випадкове належить стерти, в будь-якому випадку воно не підлягає поширенню різними каналами певного суспільства; тоді як «потрібні» з точки зору даної цивілізації повідомлення підлягають обов'язковому тиражуванню» [19, с. 402]. В нашому випадку «випадкове» – це протиправне, а «потрібне» – правослужняне. Тому перше забарвлене негативною символікою, його треба, за Г. Почепцовим, стерти і не дати йому поширитися; друге – позитивно символічне – належить не тільки пам'ятати, а й якомога частіше пригадувати, поширювати, пропагувати.

Історичні пам'ять – це своєрідний «генетичний код», що зберігається у так званих соціально-психологічних константах права; і хоча вони певним чином трансформуються під впливом історичного процесу, однак здатні підтверджувати особливості національно-правового характеру та специфіку правової ментальності окремого народу [20]. В цьому контексті правові знаки навіть

можна вважати структурними елементами правового менталітету, що відтворюються через установлені форми і способи прояву інтелектуальних та емоційних реакцій суспільства на соціокультурні феномени.

Цікавим підтвердженням наявності такого «генетичного коду» можна вважати усталену метафору – «око закону», історія якої відтворює весь процес формування суспільного ставлення до феномену закону загалом. Німецький дослідник М. Штоллейс наводить три незалежні традиції розуміння цього вербального правового знаку – античну, єгипетську та іудейсько-християнську, які сходяться на сприйнятті «ока закону» як уособлення всеохопного знання і справедливості вищого розуму, його провидіння й усебачення, його доброї і турботливої влади, а також неустанного й благодушного «нагляду» [30, с. 39]. Йдеться про поняття, в якому закладено код закону як збірної метафори монотеїстичних релігій (образ божественних властивостей «ока Господнього»), греко-римської античності (з триадою тілесного, духовного і душевного ока людини), законоукладення Нового часу (з деперсоналізацією закону як засобу влади і початком національної кодифікації права), репресивно налаштованого XIX ст. і диктаторських режимів XX ст. (що законодавчо виправдовували контроль і стеження та призвели до розуміння закону як засобу управління). У такий код закону генетично закладено двояке його розуміння: як захисту від злочинності на принципах законслухняності, справедливості, строгості й милосердя і водночас як всепроникного нагляду й тотального контролю.

Такий символізм сфери правовідносин вибудовує свою систему критеріїв оцінки соціальної дійсності зі знаками «плюс» і «мінус». Слід визнати, що кількісний поділ цієї системи має бути явно непропорційним, адже кожне суспільство намагається подолати протиправність, звести її до нуля, тим самим збільшивши простір для правослухняності. Набір своєрідних (якщо говорити сучасною мовою) слоганів, що відображають дихотомію «право / неправдо», визначає певну міфологію окремої епохи. Так, наприклад, у вербальній пам'яті українців відображено міф «правди / неправди» у вигляді казок (*Про правду і кривду*), прислів'їв та приказок, у яких правда завжди сильніша за неправду (*Брехня стоїть на одній нозі, а правда – на двох; Правдою весь світ зійдеш, а неправдою і до порога не дійдеш; Маленька правдонька всі неправди переважить; Правда суду не боїться; Що правда, то не гріх та інші*). Однак це все в ідеалі, а насправді часто трапляється так, що неправда, хоч і недовго, але нівелює правду. Це також зауважено: *Хто бреше, тому легше, а хто правдує, той бідує; Де сила панує, там правда мовчить; Коли*

золото впливає, правда потопує тощо. Тобто, символ правди стирається символікою фізичної або матеріальної переваги. Особливо це стосується сфери публічних правових відносин. Адже символи творять люди на основі частоти повторення. Код «права / неправда» стає ключем до розкриття рівня розвитку суспільства, а отже, й держави.

У цьому контексті доречно згадати «символічний обмін» (Ж. Бодріяр), або так звану реверсивність елементів ціннісної системи суспільства. Така реверсивність «є оборотністю зразу життя і смерті, добра і зла – всього того, що для нас існує тільки у вигляді альтернативних цінностей. ... Вона ж передбачає наявність протилежностей, між якими встановлюються діалектичні взаємовідношення» [5, с. 17-18]. Такий символічний обмін можна розглядати й у широкому значенні, на рівні обміну цінностями між людьми, між людиною і соціумом, між соціальними спільнотами тощо.

Дехто з дослідників говорить про політико-правову міфологію, наводячи як приклад феномен конституції [28]. Інші, відзначаючи неоднозначну діалектику міфології і права, звертають увагу саме на те, що «міцніші основи, першоджерела правової культури будуть у того етносу, в міфології якого глибше і детальніше «опрацьовані» передправові мотиви і сюжети, чіткіше виражене ставлення до норм, звичаїв, наслідків їх порушення» [20, с. 91]. Про правові міфи як первісний період розвитку права говорять також у контексті міфологічної правосвідомості, міфологічної правової культури [9]. Узагальнюючи ці позиції, філософи права вважають міфи «не просто чуттєвим відношенням, фізіологічним відчуттям, а світовідчуттям. Тобто це таке відчуття історичної дійсності, коли щось конкретно-чуттєве сприймається як узагальнене: чуттєве відбиття світу як цілого. Адже з трьох основних рівнів ставлення людини до світу – світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння – у міфологічному баченні історії найрозвинутішим є саме світовідчуття...» [15, с. 186-187]. Саме на рівні міфів зароджуються і формуються так звані коди творення і розуміння права.

Процес творення властивий усім природним і соціальним феноменам, хоча кожний із них має свою специфіку виникнення. Право є чітко спланованим і прогнозованим, але водночас синергетичним (спонтанним). Воно є нелінійною відкритою системою, що постійно взаємодіє з оточенням, приймаючи від останнього інформацію, опрацьовуючи її та диктуючи йому результати такого опрацьовання зі сподіванням на те, що це оточення зрозуміє і виконає його веління. Щоб саме так і сталося, інформація у праві має містити зрозумілий для оточення зміст, що адекватно сприйматимуть усі право-споживачі. Тобто істо-

рично сформований код адресата й адресанта мають співпадати.

Код права відомий усім, хто керується цим правом у межах певного суспільства, окремої держави, в якій функціонує це право. Адже такий код формують самі його споживачі, закладаючи в нього сутність свого впорядкованого існування. Такі коди залежать від багатьох чинників. На нашу думку, всі ці чинники можна об'єднати у дві великі групи: 1) динамічні (ретроспективні) та 2) статичні (географічні). При цьому слід зазначити, що цей поділ є доволі умовним. До першої групи можна віднести чинники, що впливають на формування і творення права в історичній ретроспективі, надаючи йому ознак кожної окремої історичної епохи (право сучасності відрізняється від права Київської Русі, доби козацької державності і навіть радянського періоду становлення нашої держави, але історико-правові пам'ятки цих епох, однозначно, заклали свою змістовність у право сучасної України). Другою групою чинників, що впливають на формування кодів у праві, є сучасні умови взаємовідносин національної правової системи зі світовим співтовариством (особливо це відчувається в умовах активної євроінтеграції).

Взаємодія права як закодованого змісту та право-сприймача як декодувальника має складну інформаційну природу. Тут криється взаємозв'язок форми і змісту права (причому форму права ми тут розуміємо не в юридичному значенні, коли вона співпадає з джерелом права, а в діалектичному значенні – як специфічний спосіб вираження сутності).

Автори праці «Соціальне конструювання реальності» П. Бергер і Т. Лукман розуміють символічний універсум «як матрицю всіх соціально об'єктивованих і суб'єктивно реальних значень»; історичне суспільство, як і індивідуальну біографію, вони розглядають як «явища, що відбуваються в межах символічного універсуму» [4, с. 158]. На їх думку, символічні універсуми – це соціально-історичні продукти, і щоб зрозуміти їх значення, треба зрозуміти історію їх створення. Тобто джерела символічного універсуму (і правового, зокрема) закорінені у свідомості людини у формі образно-функціонального означення предметів, явищ, дій, подій із реальності.

«Людина живе не лише у фізичному, а й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія [і право – О.Б.] – частини цього універсуму, ті різні нитки, з яких сплітається символічна сітка, складна тканина людського досвіду ...» – підсумовує Касієрові міркування про символічний характер феномена людської культури П. Кретов [16]. За такого підходу конотація (називання зі смисловим акцентом) норм права дає змогу відтворювати у свідомості логіко-змістові вербальні конструкції, що відображають правову дійсність. Тобто конотацією права можна вважати процес

продуктивного відтворення семантичного значення реальних предметів, що у сукупності створюють певне перцептивне поле функціонування правової комунікації та передбачення тенденцій розвитку права як основи соціокультурної життєдіяльності людини.

При цьому «символічні конотації називаються функціональними не метафорично, оскільки вони повідомляють про можливість використання предмета, що виходить за межі його вузького значення» [12, с. 217]. Конотативне значення правових норм розкривається через функціональність їх комунікативного призначення, зокрема у контексті реалізації таких функцій мови права, як: *комунікативна* (називання предметів, явищ, подій, властивостей правової дійсності, що забезпечує обмін правовою інформацією і створює своєрідний правовий інформаційний простір); *рефлексивна* (відображення стану правового поля, вираження певних характерних його властивостей, відтворення картини правової дійсності); *психологічна* (закон є результатом мислення, інтелекту, волі, емоційної системи соціального суб'єкта); *уніфікаційна* (зведення правових норм до єдиної форми, системи, що забезпечує праву об'єктивність при регулюванні правової поведінки соціальних суб'єктів); *екзистенціальна* (безпосередньо пов'язана із буттям, існуванням соціального суб'єкта у правовому полі, це свого роду протиставлення соціального суб'єкта правовому оточенню); *антропоцентрична* (визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю); *статична* (означає збереження стану термінологічної рівноваги; запровадження і необхідність додержання так званого юридичного термінологічного етикету); *еволюційна* (пов'язана з безперервністю, поступовістю розвитку правового поля і відображає якісні зміни, що відбуваються в ньому); *волюта-тивна* (означає спонукальність до виконання всіх прийнятих правових норм, поштовх до формування правового мислення через своєрідний примус виконання правових зобов'язань) [2, с. 144-145]. Іншими словами, конотація права – це відтворення основних його функцій як мовної системи.

Адаптуючи теорію структури та функціонування комунікації в соціумі Гарольда Ласвелла до сфери національної політики держави, можна виділити два пласти знаків, текстів і подій: перший («чудесний») об'єднує гімни, прапори, урочисті церемонії, національних героїв і т. д.; другий («символи віри») – конституції, хартії, офіційні декларації тощо [17, с. 105]. Тобто право, попри всю його «черствість», уособлює низку оцінювальних, емотивних конотацій. При цьому правові конотації базуються на групових цінностях і стереотипах.

Висновки. Отже, конотативність у праві присутня, всупереч відвертим запереченням лінгвістів, які вважають, що мова права не може бути емотивною, оцінною, експресивною. Конотація у праві передбачає відтворення загальнолюдських ціннісних орієнтацій – рівності, справедливості, гуманізму, демократизму тощо – завдяки пропозиційно-функціональній стилістиці мовленевих засобів, які завдяки повторюваності їх використання стають «ритуально-авторитарними» (за Г. Маркузе [див. 24]). У вузькому значенні конотація права – це означення певних властивостей, характеристик змісту, відтвореного в терміні об'єкта правовідносин. У широкому значенні конотація права – це механізм створення символічного універсуму, вербального відображення і семантичного конституювання предметів правової дійсності, що у сукупності створюють певне перцептивне поле функціонування правової комунікації та передбачення тенденцій розвитку права як основи соціонормативної життєдіяльності людини у біполярному семіотичному полі з урахуванням етно-національного культурно-соціального середовища та індивідуально-психологічної специфіки конкретного адресата.

Загалом правові знаки (архетипи, універсалії, символи та ін.) покликані зберігати національну особливість і самобутність правової культури, формувати правові традиції як підґрунтя правової політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко В.В. Семіотичний інструментарій у комунікативній стратегії українського телебачення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук із соц. комунікацій: спеціальність 27.00.06 «Прикладні соціально-комунікаційні технології». Київ, 2008. 16 с.
2. Балинська О.М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія. Львів: ПАІС, 2008. 212 с.
3. Балинська О. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
4. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on Sociology of Knowledge. URL: <https://ru.everand.com/audiobook/637134036/The-Social-Construction-of-Reality-A-Treatise-in-the-Sociology-of-Knowledge>.
5. Бодріяр Ж. Метафізика коду. Символічний обмін і смерть / пер. з фр. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2004. 376 с.
6. Братасюк В.М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.12 «Філософія права». Київ, 2005. 20 с.
7. Гатальська С.М. Символізм і проблема візуалізації культури. Філософія культури. URL: http://pidruchniki.ws/12920522/filosofiya/simvolizm_problema_vizualizatsiyi_kulturi.
8. Гатальська С.М. «Щойність» знаку, символу та образу в культурі. Філософія культури. Київ: Либідь, 2005. 328 с.
9. Дмитрієнко І. Первісна українська права культура: початкові форми художньо-правової свідомості, культури та їх артефактів – першооснови нормативно-правового світоосмислення. Форум права. № 2. 2009. С. 112-119.
10. Дрешпак В.М. Функціонування семіотичних утворень у державному управлінні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з держ. управл.: спеціальність 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Харків, 2011. 20 с.
11. Дуброва О.В. Архетипна пам'ять та її семіотичні відповідники у творах Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.01.05 «Порівняльне літературознавство». Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
12. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів: Літопис, 2004. 384 с.
13. Зархіна С.Е. Мова права як предмет філософсько-правового аналізу: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спеціальність 12.00.12 «Філософія права». Харків, 2005. 205 с.
14. Конверський А.Є. Сучасна логіка (традиційна та неklasична). Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 294 с.
15. Кравченко А. Міфологічне та релігійне світовідчуття в осмисленні права. *Філософські обрії*. № 21. 2009. С. 186-195.
16. Кретов П.В. Гносеологічний аспект філософського символізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність 09.00.02 «Діалектика і методологія пізнання». Одеса, 2000. 20 с.
17. Lasswell, Harold Dwight (1948). The Structure and function of communication for society. The Communication of Ideas / Bryson, L. (Ed.) N.Y.: Harper and Brothers, 1948. P. 215–228.
18. Павлишин О. Правова реальність як знакова система: монографія. Право, 2017. 336 с.
19. Почепцов Г. Семіотика. Київ: Рефл-бук; Ваклер, 2000. 432 с.
20. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. П.Ю. Битяка та І.В. Яковюка. Харків: Право, 2007. 248 с.

21. Sapolsky Robert M. Behave the Biology of Humans at our Best and Worst. Penguin Press; 2017. 800 p.
22. Символ нової віхи державотворення: Думки з приводу. Голос України. 26 червня 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/347824>.
23. Содомора А. Ще раз про любов до свого: "Збручеві бесіди". Львів: ЛА «Піраміда», 2023. 124 с.
24. Тиса Р. Визволення людини. Нариси з історії суспільної думки ХХ ст. Київ: «Вперед», 2023. ISBN 978-617-7699-44-5.
25. Титов В.Д., Зархіна С.Е. Історичний розвиток філософсько-логічних концепцій мови права: монографія. Харків: ФІНН, 2009. 432 с.
26. Чала Ю.П. Відтворення культурно-маркованих знаків вікторіанської доби в українських перекладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спеціальність 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2006. 16 с.
27. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук: спеціальність 09.00.03. Луганськ, 2006. 174 с.
28. Шаповал В. Феномен конституції у контексті вітчизняної політико-правової «міфології». *Дзеркало тижня*. № 29 (708). 2008, 9-15 серп.
29. Шарипін А.В. Антропологізм та когнітивна семантика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук: спеціальність 09.00.02 «Діалектика і методологія пізнання». Київ, 2008. 16 с.
30. Stolleis, Michael. Das Auge des Gesetzes. Geschichte einer Metapher, Münch. 2004, Beck, 88 p.
31. Yasnitsky (2018). Vygotsky: An Intellectual Biography. Book preview. July 2018. Publisher: Routledge. ISBN: 9781138806740. URL: https://www.researchgate.net/publication/326405634_Yasnitsky_2018_Vygotsky_An_Intellectual_Biography_Book_preview.